

DEVETA INTERNACIONALA KONFERENCIJA ISTORIČARA RADNIČKOG POKRETA U LINCUI OD 11. DO 15. SEPTEMBRA 1973. GODINE

Deveta međunarodna konferencija istoričara radničkog pokreta u Lincui (Austrija) okupila je 111 istoričara iz 18 evropskih zemalja i Izraela, Japana, Kanade i SAD. Glavna tema o kojoj je raspravljao ovaj naučni skup nosila je naslov: Širenje marksizma na prelazu iz XIX u XX stoljeće (1890—1905. godine). Uvodni referat, koji je poslužio kao osnova za dvodnevnu diskusiju, podnio je prof. Erik Hobsbaum iz Londona. Osim referata prof. Hobsbauma, u kojem je problematika širenja marksizma tretirana u širim evropskim i svjetskim okvirima, podneseno je još desetak referata u kojima je prikazan proces usvajanja i širenja marksizma u radničkim pokretima pojedinih zemalja.

Period koji je obuhvaćen u glavnoj temi, zbog niza događaja koji ga karakterišu, zauzima posebno mjesto u istoriji međunarodnog radničkog pokreta. Osim činjenice da je na prelazu iz XIX u XX stoljeće započela nova imperijalistička etapa u razviku kapitalizma, ovaj vremenski period se podudara sa djelatnošću Druge internacionale od njenog osnivanja 1889. do revolucije u Rusiji 1905. godine. Druga internacionala je u ovom periodu održala šest kongresa na kojima su tretirana najznačajnija pitanja teorije i taktike borbe radničke klase, zbog čega ona, kako je rekao Lenjin, »ima svoje istorijsko mjesto i zasluge kojih se ni jedan svjestan radnik neće nikad odreći«.

Pošto je izazvao najživlje interesovanje učesnika naučnog skupa, u našem prikazu osvrnućemo se samo na referat prof. Hobsbauma. Moramo već u početku istaći da on, zbog originalnog pristupa problematici i zbog toga što je baziran na najnovijim istraživanjima, opravdano zaslužuje ovakvu pažnju.

Naglasivši da se u svom referatu pojmom marksizma koristio u najširem smislu riječi, autor je u uvodnom dijelu iznio manje poznat podatak da se sama riječ »marksizam« prvi put javlja u časopisima sredinom 90-ih godina XIX vijeka, i to 1893—1895. jedanput, 1897, 1898. tri puta i 1899. sedamnaest puta. Podrazumijevajući pod ovim pojmom ne samo djela Marksa i Engelsa, već i shvatanja svih onih koji se smatraju njihovim učenicima, prof. Hobsbaum iz definicije marksizma isključuje samo otvorene protivnike socijalizma, one koji su sasvim desno od socijaldemokratskog

pokreta, kao na primjer britanske fabijance i anarhiste. U ovako shvaćenu definiciju marksizma, koja se u potpunosti podudara s pojmom socijaldemokratije, Hobsbaum uključuje i revizioniste — sljedbenike Eduarda Bernštajna.

Iako bi se to na osnovu naslova teme moglo i pretpostaviti, autor se ne bavi pitanjem razvitka i učvršćenja marksističke teorije (ili teorija), još manje problemom razgraničenja između »pravih« i »pogrešnih« tumačenja Marksovih misli. Njega u prvom redu interesuju uticaji svih onih raznovrsnih Marksovih i Engelsovih ideja u okviru socijaldemokratskog pokreta, koje su propagirane od strane ljudi koji su se smatrali marksistima.

Širenje marksizma je, po mišljenju autora, zavisilo u prvom redu od dvije društvene grupe — proletarijata i intelektualaca, od kojih je on najranije mogao očekivati podršku. S druge strane, marksizam je bio pod uticajem snaga alternativnih ideologija, na primjer anarhizma ili nacionalizma, a u znatnoj mjeri on je zavisio od stanja buržoasko-demokratskih institucija koje su dozvoljavale slobodno širenje socijalističke literature, djelatnost radničkih organizacija i izbore sa pravom glasa radničke klase.

Profesor Hobsbaum je nadalje utvrdio da je u nekim socijalističkim pokretima, i pored znatnog odziva kod seljaštva i poljoprivrednog proletarijata (na primer u Bugarskoj, Italiji, Francuskoj), masovna baza partije bila, ipak, pretežno proleterska. Broj intelektualaca je bio neznatan, čak i u radničkim pokretima Engleske, Belgije i Njemačke. Tako se parlamentarna frakcija SPD 1905, 1906. sastojala od 65,43% radnika, nasuprot manje od 17% »Akademičara«.) Prisustvo jedne male grupe intelektualaca na vodećim partijskim položajima, kako je istakao autor, nije znak masovnije pripadnosti tog sloja partiji. Za razliku od Njemačke, socijalizam je u nekim zemljama, naročito u Rusiji i Italiji, u mnogo većem broju privlačio intelektualce. Vjerovatno ni u jednoj drugoj zemlji, kao u Rusiji, nije bilo tako mnogo socijalista među naučnicima i istaknutim piscima.

U nastavku referata prof. Hobsbaum je posvetio pažnju odnosu intelektualaca prema marksizmu u zapadnoevropskim zemljama. Na nekoliko primjera on je pokazao da revolucionarni aspekt marksizma nije bio naročito atraktivan među intelektualcima ovih zemalja. Navodeći primjer L'École Normale Supérieure u Parizu²⁾, koja je u francuskoj politici bila lijevo orijentisana i koja je 90-tih godina dala znatan broj socijalističkih intelektualaca, autor je ukazao na činjenicu da ova škola nije bila »hranljivo tlo« Gedizma. Naprotiv, njeni najznačajniji socijalisti su bili alemanisti³⁾ ili su simpatisali sa žoresistima, »mješavinom republikanizma, reformizma i pomalo klasne borbe«. Radnik — proleter u Njemačkoj gajio je mržnju prema intelektualcima ne samo zbog toga što su oni redovno polagali

¹⁾ Die Neue zeit, XXIV, 1905—6, str. 863.

²⁾ L'École Normale Supérieure — jedan od nekoliko najviših i najpoznatijih viših škola u Francuskoj, čiji su studenti postali poznati na raznim poljima nauke, kulture, diplomatije i uopšte javnog života zemlje. — Larousse, 7,813 (I—II).

³⁾ Pristalice Žana Alema koji su bili na poluanarhističkim pozicijama i naglašavali su kao glavno ekonomsku borbu radničke klase.

pravo na vodeće položaje u radničkom pokretu već i zbog njihovog naginjanja revizionizmu, koji se, ikako i sam Kautski priznaje, jako proširio u redovima »Akademičara«. Ovakav odnos intelektualaca prema marksizmu autor objašnjava socijalnim porijeklom ovog društvenog sloja. Tipičan »Akademičar«, koji je buržoaskog porijekla ili je, na osnovu akademskog stepena, pripadao srednjem društvenom sloju, nije imao nikakav lični motiv da usvoji revolucionarno uvjerenje. U Francuskoj prema tvrđenju Pola Luja, većina intelektualaca su postali socijalistički revolucionari tek kada su se uvjerali da im vrijeme provedeno u školi i na univerzitetu nije donijelo očekivane uticajne društvene položaje u buržoaskom društvu. Prema tome, samo razočarani intelektualac bio je potencijalni, ali u isto vrijeme i nepouzdan revolucionar. Situacija je u tom pogledu bila sasvim drugačija u zaostalim zemljama, gdje intelektualci mnogo ranije postaju revolucionari, jer liberalna buržoazija ne daje zadovoljavajuća rješenja za osnovne probleme zemlje.

Prevlast alternativnih ideologija u zapadnoj Evropi bila je, po mišljenju profesora Hobsbauma, druga značajna prepreka širenju marksizma. Naročita konkurencija marksizmu bile su razne forme republikanskog i demokratskog liberalizma ili (kao npr. u Francuskoj) predmarksističke revolucionarne ideologije. U nekim zemljama (većinom latinskim), jače širenje marksizma sprečavala je anarhosindikalistička ideologija. To je bio slučaj naročito na Iberiskom poluostrvu. Međutim, poslije 1917. godine, kada se marksizam mogao identifikovati sa stvarnom revolucijom, anarhizam je ubrzo ustaknuo iz Španije.

U srednjoj i istočnoj Evropi, barem u zemljama u kojima se na dnevnom redu nalazilo pitanje oslobođenja i nezavisnosti, najjača konkurencija marksizmu bila je nacionalistička ideologija. Iako prvobitno povezan sa socijalističkim pokretom, tamo se nacionalizam pokazao kao vrlo snažan suparnik. Tako su, na primjer, u Poljskoj i Jermeniji internacionalno-marksističke organizacije bile mnogo slabije od nacionalno-socijalističkih, iako su prve ranije osnovane. U Češkoj i Moravskoj socijalizam je prvobitno jače privlačio njemačko stanovništvo 1895. godine među socijalistima se nalazilo 48% Nijemaca i 30% Čeha). Ipak je odvajanje »čeških socijalista« 1898. godine pokazalo da su mnogi od njih prije postali nacionalisti nego socijalisti. Zbog toga, ako se uzme u obzir i slučaj Inške, nije ni čudo da se marksističke diskusije, naročito poslije 1905, tako često bave nacionalnim pitanjem. Kako nam je poznato u periodu koji je obuhvaćen ovim referatom, marksizam nije pronašao zadovoljavajuće rješenje nacionalnog pitanja. Na kraju prvog dijela referata autor je istakao da je nastanak i razvitak socijalističkog pokreta, sa više ili manje marksističkog sadržaja, zavisio od naročitih karakteristika svjetskog razvitka kapitalizma i specifičnih privrednih i političkih prilika u pojedinim zemljama. U periodu od 1873. do 1896. godine, koji je od strane privrednih historičara označen kao »velika kriza«, socijalizam se proširio u internacionalnim razmjerama, postavši u mnogim zemljama masovni pokret. Na drugoj strani, »kriza marksizma« je znatno doprinijela shvatanju da je kriznom periodu razvitka kapitalizma, barem u razvijenim zemljama, došao kraj i da se stoga

kapitalistički društveni sistem ne nalazi pred neposrednim slomom. Na ovom shvatanju je dobrim dijelom zasnovan revizionizam Eduarda Bernštajna.

U drugom dijelu referata profesor Hobsbaum je dao kratak pregled geografskog širenja i hronološkog razvitka marksizma u to vrijeme. Konstatovavši da je 1905. godine marksizam bio gotovo isključivo evropski fenomen ili fenomen onih zemalja koje su naseljavali Evropljani (izuzetak su Transkavkazija i dio Japana), on zaključuje da već poslije 1900. godine širenje socijalističkih i marksističkih ideja izvan Evrope nije više za potcjenjivanje. Po njegovom mišljenju, postoje tri glavna centra odakle su se dalje širile socijalističke ideje i marksizam. Prvi centar se nalazio u zemljama srednje i zapadne Evrope. Među njima posebno mjesto zauzimaju Njemačka, Engleska, Francuska i sjeverna Italija, iz kojih se ideološki uticaj, osim u Evropi, širio na američki kontinent, engleske kolonije, sjevernu Afriku i Levant. Drugi centar je bila carska Rusija iz koje su se još od vremena narodnjaka širile revolucionarne ideje i uticaj na ruske nacionalnosti (na pr. Transkavkazija) i na Balkan. Uspjeh marksizma na Balkanu (u Rumuniji, Bugarskoj, Srbiji) se, kako kaže profesor Hobsbaum, u znatnoj mjeri pripisuje ruskom uticaju. Treći centar su bile Sjedinjene Američke Države iz kojih se socijalistička misao širila preko Pacifika, prije svega u Japan i Novi Zeland.

U svim razvijenim zemljama sjeverozapadne i centralne Evrope, izuzev možda Holandije, postojali su marksistički socijalistički pokreti već od 80-tih godina, a u većini od njih 90-tih godina i socijalističke partije masovnog karaktera. Iako u Rusiji u to vrijeme nije postojala masovna socijalistička partija, ona je, ipak, bila veliki centar marksizma. Kao najbolji dokaz za ovu tvrdnju naveden je primjer da je u periodu od 1869. do 1906. godine Komunistički manifest doživio 57 izdanja na ruskom jeziku.

S obzirom na ograničenost prostora, osvrnućemo se na kraju još samo na autorova razmatranja o socijalističkom pokretu i širenju marksizma u balkanskim zemljama i onima koje su se nalazile u sastavu Austro-Ugarske. Po njegovom mišljenju, socijalistički pokret u Austro-Ugarskoj je pokazivao tendenciju nacionalnog odvajanja, i više partija, koje su se nazivale socijalističkim, bile su u prvom redu nacionalističke (na primjer u Češkoj i austrijskom dijelu Poljske). Dok je u Češkoj socijalizam imao masovnih pristalica među radništvom, u Mađarskoj je on naišao na podršku seljaštva, inteligencije i radničke aristokratije.

O širenju marksizma među narodima jugoistočne Evrope profesor Hobsbaum je dao vrlo oskudne, pa čak i takve podatke i zaključke s kojima se učesnici u diskusiji iz ovih zemalja nisu mogli složiti. Tako je, na primjer, navodeći jedino podatak da je u periodu od 1891. do 1893. godine Komunistički manifest doživio četiri izdanja, autor zaključio da je 90-tih godina socijalizam u Rumuniji izazvao samo prolazan interes. Ovakav zaključak je demantovan saopštenjem dr N. Kopoiua (Prodor ideja naučnog socijalizma u Rumuniji krajem XIX i početkom XX vijeka) u kojem se navodi podatak da su se do 1893. godine, kada je osnovana i SDP Rumunije, pojavile 43 različite socijalističke publikacije. Ne spomenuvši ni

jednu ličnost, autor je samo konstatovao da se među Južnim Slovenima socijalizam vidljivo proširio u početku našega stoljeća, ali se, po njegovom mišljenju, samo za Bugarsku može tvrditi da su 1905. godine socijalizam i marksizam uhvatili dublje korijene. Za ovakvu tvrdnju navedena je kao dokaz činjenica da su Bugari preveli Marksov Kapital ranije od Čeha, više od 20 godina prije Srba i 40 godina prije Slovenaca.⁴⁾ U isto vrijeme je i u Makedoniji postojao jak uticaj socijalističkih ideja. Muslimansko stanovništvo na Balkanu, kako je istaknuto u ovom referatu, ostalo je do 1905. godine izvan uticaja socijalističkih ideja. Ne bismo se, ipak, mogli složiti sa autorovom konstatacijom o širenju marksizma u našim zemljama. Bez obzira na ograničenost prostora, prof. Hobsbaum nije smio zanemariti najistaknutije ličnosti (S. Marković, E. Kristan, V. Glavinov, I. Ancel, D. Tucović, H. Tuma, A. Prepeluh, D. Popović i drugi) koje su dale veliki doprinos širenju socijalističkih ideja i marksizma među Južnim Slovenima. Osim toga, kao dokaz da se marksizam i na našem tlu u znatnoj mjeri proširio možemo navesti činjenicu da su do 1905. godine bile osnovane socijaldemokratske partije u Hrvatskoj (1894), Sloveniji (1896) i Srbiji (1903). Ovdje je potrebno još pomenuti Poljsku, koja je u Evropi imala veliku emigraciju (Poljska je bila podijeljena između Njemačke, Austro-Ugarske i Rusije). Doprinos poljskih socijalista u internacionalnoj istoriji socijalizma, koji je bez sumnje veoma zapažen, teško je ocijeniti zbog toga što su mnogi od njih prvobitno bili pristalice SDKLP (SDP Kraljevstva Poljskog i Litve), a ne pristalice PPS (Poljska socijalistička partija).

Referat prof. Hobsbauma, iz opravdanih razloga, nije mogao obuhvatiti ni približno sve ono što se odnosi na pojedine evropske i vanevropske zemlje. Ova praznina je djelimično popunjena diskusijom Feliksa Tiha (Poljska), Franca Klopčiča (Jugoslavija), Nikolau Kopoiua (Rumunija), Siploš-Vince Edít (Mađarska), Jana Galandauera (Čehoslovačka), i Adama Vandruške (Austrija). Zapaženiji je, ipak, onaj dio diskusije koji je zahvatio problematiku u cjelini. Tako je Kovalski Jozef (Poljska) ukazao na pojavu spontaniteta u radničkom pokretu, koji je, za razliku od organizovanog radničkog pokreta, podložan oportunističkomu. On je odbacio tezu prof. Hobsbauma da se pod uticajem marksizma u istočnoevropskim zemljama razvio nacionalizam. Ovoj tezi su se suprotstavili i Feliks Tih i France Klopčič, koji je istakao potrebu razlikovanja nacionalizma ugnjetenih i vladajućih nacija, odnosno proleterskog nacionalizma. Po mišljenju Franca Klopčiča, prof. Hobsbaum nije naveo dovoljno ubjedljive razloge zbog kojih je Sjevernu Ameriku svrstao u treći centar marksizma.

Prof. Hans Momzen (SR Njemačka) osvrnuo se u svojoj diskusiji na pojavu anarhosindikalizma u Španiji, Italiji i Francuskoj. On je naglasio potrebu što tačnijeg definisanja pojedinih pojmova kao što su, na primjer, sindikalizam, anarhosindikalizam, reformizam itd. On se, zapravo, priključio mišljenju Suzan Miler (SR Njemačka), koja je istakla potrebu jasnog definisanja revizionizma, reformizma i praktičizma i tačnog razgraničenja ovih pojmova. Zapažena je i diskusija Horsta Šumahera (DDR), koji je

⁴⁾ U Jugoslaviji je Kapital, I i II tom, prvi put preveo na srpsko-hrvatski jezik Moša Pijade u Sremskoj Mitrovici 1927—1930. godine i tom III u Lepoglavi 1931—1932. godine.

podvukao ogroman značaj marksizma u Rusiji, posebno od vremena kad je u ruskom i međunarodnom radničkom pokretu vodeću ulogu preuzeo Lenjin. Ono što je u ruskom marksizmu bilo novo i najvrednije, kako je istakao Šumaher, jeste stvaranje nove revolucionarne partije. U diskusiji o referatu prof. Hobsbauma učestvovali su još: Naaman Shlomo (Izrael), Matijas Erih (SR Njemačka), Merhav Perec (Izrael), Merc Eduard (Austrija), Žorž Haupt (Francuska), Jemnic Janoš (Mađarska), Hornik Leopold (Austrija), Frike Diter (DDR), i Vangerman Ernst (Engleska).

Autori koreferata bili su Žorž Haupt, dr Georg N. Golikov i dr Boris G. Tartakovski (SSSR).

Zajednički rad Gorikova i Tartakovskog, uglavnom, ukazuje na društveno-ekonomske uslove nastanka marksizma, ulogu ruskog radničkog pokreta i na revolucionarni karakter marksizma u Rusiji. Budući da se ne zasniva na novim istraživanjima, u ovom radu su izložene manje-više poznate činjenice, a to je i glavni razlog što je ostao nezapažen.

Žorž Haupt, kao drugi koreferent, u svom usmenom izlaganju ukazao je na problem definisanja marksizma, na teškoće periodizacije i specifičnosti perioda Druge internacionale.

Osim navedenih, vrijedne naučne priloge predstavljaju i referati dr Ditera Frikea (Organizaciono pitanje i širenje marksizma u internacionalnom radničkom pokretu na prelazu u epohu imperijalizma), Tibora Erenjia — Mađarska (Nekoliko primjedbi na ideološki i organizacioni problem socijalističkog radničkog pokreta od 1890. do 1905. godine), Ernsta Vangermana (Diskusija u njemačkoj i austrijskoj socijaldemokratiji o odnosu reforma — revolucija), Merhava Pereca (Širenje marksizma u židovskim radničkim masama), Jemnica Janoša (Nekoliko pitanja na temu širenje marksizma), dra Fr. de Jonga (Nizozemski marksizam 1894—1905), Edite Sikloš-Vince (Širenje marksizma u radničkom pokretu Mađarske 1868—1914), Narihiko Itoa — Japan (Japanski radnički pokret i marksizam 1895—1910), Buse Ditera — Kanada (Uloga partijskog sekretara u razvitku SPD ka jednoj nerevolucionarnoj partiji 1910—1914). i zajednički rad Larsa Bjerlina, Uno Gustavsona — Švedska, Klauza Brilda i Nilsa Kristiansena — Danska (Širenje marksizma u Danskoj i Švedskoj).

Posljednjeg dana rada učesnici naučnog skupa saslušali su, uz projekcije, izlaganje dr Fridriha Langa (Austrija) pod naslovom o mogućnostima primjene uređaja za obradu podataka u radu na pisanju istorije radničkog pokreta.

Na kraju, koristimo se ovom prilikom da istaknemo odličnu organizaciju ovog naučnog skupa i gostoljubivost domaćina.

Mr Ibrahim Karabegović